

Вихідні дані: Рускуліс Л. Професійна компетентність майбутнього вчителя української мови як лінгводидактична проблема. Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського: збірник наукових праць. Випуск 1.42 (95). Миколаїв: МНУ, 2013. (Серія «Педагогічні науки»). С. 222- 226.

С. 222

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ЛІНГВОДИДАКТИЧНА ПРОБЛЕМА

У статті розглядаються проблеми спрямування освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових, основних) та предметних компетентностей особистості; наголошується на тому, що компетентність для майбутнього вчителя української мови – це образ його професійного і соціального майбутнього, орієнтир для досягнення успішних результатів; підкреслюється на необхідності оволодіння певними ключовими компетентностями; аналізуються види професійних компетентностей; зазначається на необхідності опрацювання нового теоретичного базису, ідентифікації понятійного фонду європейської педагогічної термінології, узгодження з вітчизняною наукою.

Компетентність (лат. *competentia* – узгодженість, відповідність) – поєднання відповідних знань і здібностей, що дають змогу обґрунтовано судити про цю сферу й ефективно діяти в ній [3, с. 269]; який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний [Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусол / Бусол В'ячеслав Тимоф. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005, с. 560].

Під поняттям «компетентнісний підхід» розуміється спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових, основних) та предметних компетентностей особистості. Результатом такого процесу буде формування загальної компетентності людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою

особистості. Така характеристика має сформуватися в процесі навчання і містити знання, вміння, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості [5, с. 66].

Компетентність для майбутнього вчителя української мови – це образ його професійного і соціального майбутнього, орієнтир для досягнення успішних результатів. Компетентність молодого спеціаліста є основною вимогою роботодавця та суспільства у вигляді деяких специфічних очікувань, пов'язаних із професійною діяльністю випускника. Тому дослідження науковцями поняття «компетентність» і пошук методистами умов формування компетентностей студентської молоді в навчальному процесі набули певного рівня актуальності, що пов'язано з багатьма чинниками, оскільки саме компетентності є тими показниками, що дозволяють визначити готовність випускника до життя, його подальшого розвитку й активної участі в житті суспільства [10, с. 158], відтак формуванню професійної компетентності.

Мета статті полягає у спробі охарактеризувати професійну компетентність майбутнього вчителя української мови у сучасній лінгводидактиці вищої школи.

С. 223

Про необхідність урахування компетентнісного підходу в сучасній лінгводидактиці присвячено сьогодні чимало досліджень (М. Вашуленко, О. Горошкіна, О. Караман, А. Нікітіна, Л. Овсієнко, М. Пентилюк, Т. Симоненко та ін.). Зокрема, на дослідження проблеми формування професійної компетентності майбутнього фахівця наголошують К. Віаніс-Трофименко, Н. Волкова, І. Зимня, О. Овчарук, В. Руденко, О. Фасоля, Л. Шиянюк, С. Якименко, П. Якименко та ін.

Діяльність майбутнього вчителя української мови, зокрема засвоєння знань, умінь та навичок, складається з конкретних дій. Як наголошує

Н. Волкова, виконуючи їх, розмірковуючи над виконанням, оцінюючи їх важливість для себе або суспільства, студент розвиває власну компетентність. Сформовані компетентності він за потреби використовує в різних соціальних та інших контекстах залежно від умов та потреб діяльності. Компетентна людина застосовує ті стратегії, які здаються їй найсприятливішими для виконання окреслених завдань. Управління власною [3, с. 269] діяльністю сприяє підвищенню або модифікації рівня компетентності. Нижнім рівнем компетентності є рівень діяльності, необхідний і достатній для мінімальної успішності в досягненні результату.

На думку О. Фасолі, у ході компетентнісного підходу реалізуються такі завдання:

1. Навчити студента вчитися, тобто визначати цілі пізнавальної діяльності, вибирати необхідні джерела інформації, знаходити оптимальні способи досягнуті поставленої мети, організовувати свою діяльність, оцінювати здобуті результати, співпрацювати з іншими студентами.

2. Навчити пояснювати явища дійсності, їх сутність, причини, взаємозв'язки.

3. Навчити орієнтуватися в ключових питаннях сучасного життя – екологічних, політичних, міжкультурної взаємодії.

4. Навчити орієнтуватися у світі духовних цінностей, що відображають різні культури.

5. Навчити вирішувати проблеми, пов'язані з реалізацією певних соціальних ролей.

6. Навчити вирішувати проблеми, спільні для різних видів професійної та іншої будь-якої діяльності (комунікативні, пошуку та збору інформації, її обробки, прийняття рішень, організації спільної діяльності та ін.).

7. Навчити вирішувати проблеми професійного вибору, включаючи підготовку до навчання в інших закладах і потребу навчатися.

Реалізація цих завдань відбувається засобами навчальних.

Освіту, спрямовану на формування життєвих компетентностей, називають компетентнісною. Перехід до такої освіти сприяє: а) посиленню практичної спрямованості навчання; б) переорієнтація роботи викладача з процесу на результат; в) вироблення в студента свідомого ставлення до навчання (вибору цілей, змісту, обсягу, способів діяльності тощо); г) розвиток особистісних структур студента [9, с. 25].

У сучасній освіті система компетентностей має трирівневу структуру, а саме: ключові компетентності (здатність здійснювати складні, багатофункціональні, міжпредметні види діяльності, спрямовані на ефективне розв'язання актуальних індивідуальних та соціальних потреб; активна життєва і професійна позиції; соціальне і професійне самовизначення, здатність до самоорганізації; практичні вміння у професійній сфері; професійні цінності та якості, що відповідають загальнолюдським нормам; професійна культура. Вони включають різні особистісні якості, інтелектуальні здібності, комунікативні уміння й навички); загальногалузеві компетентності (формуються упродовж засвоєння змісту певної освітньої галузі); предметні компетентності (складові загальногалузевих компетентностей, що стосуються конкретного предмета) [6, с. 283-284].

На думку педагогів, членів відомих міжнародних організацій – ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, ПРООН, Ради Європи, Організації європейського співробітництва та розвитку – саме набуття життєво важливих компетентностей може дати змогу орієнтуватися в сучасному суспільстві, інформаційному просторі, швидкоплинному розвитку ринку праці, подальшому здобутті освіти.

Студент має оволодіти певними ключовими компетентностями (key competencies) (ОЕСР) (найвагомішими та найбільш інтегрованими), які становлять основний набір найзагальніших понять, мають бути деталізовані в комплекс знань, умінь, навичок, цінностей та відношень за навчальними галузями й життєвими сферами студентів. Ключові компетентності дають

змогу особистості ефективно діяти у багатьох соціальних сферах, сприяють особистому успіху. Створення умов для набуття необхідних компетентностей протягом усього життя сприятиме продуктивності та конкурентоспроможності людини на ринку праці; розвитку середовища для інноваційних перетворень в умовах глобальної конкуренції.

С. 224

Науковці намагаються визначити ключові компетентності. Представники ОЕСД виділяють три категорії ключових компетентностей особистості:

- автономна діяльність (здатність складати і реалізовувати плани й особисті проекти; дає змогу визначати й обґрунтовувати цілі, що є сенсом життя та співвідносяться з власними цінностями тощо);

- інтерактивне використання засобів (здатність інтерактивно застосовувати мову, символіку й тексти у різноманітних формах та ситуаціях для досягнення цілей, розвитку знань та власних можливостей; здатність застосовувати знання й інформаційну грамотність, що дає змогу особистості їх сприймати та використовувати як основу формування власних дій; здатність застосовувати інтерактивні технології для різноманітних форм взаємодії;

- вміння функціонувати в соціально гетерогенних групах (здатність успішно взаємодіяти з іншими) [Волкова Н. П. Педагогіка : Навч. посіб. Вид. 2-ге, перероб., доп. / Волкова Наталія Павлівна. – К. : Академвидав, 2007, с. 271-272].

Терміном «компетеність» визначають рівень поінформованості фахівця у своїй професійній діяльності.

Досліджуючи поняття «професійна компетентність педагога» С. Якименко та П. Якименко зазначають, що вона може бути структурована як система, що включає такі компоненти:

- *змістовний* – знання теоретичних і методологічних основ предметної галузі освіти, знання психолого-педагогічних основ сучасної освіти, знання вимог, що пред'являються до сучасного вчителя;

- *технологічний* – методичні, проектувальні, комунікативні, конструктивні, креативні, оцінні, інформаційні вміння;

- *особистий* – ціннісне ставлення до професії, ціннісне ставлення до подій і людей, готовність до вияву особистої ініціативи та подальшого професійного росту [11, с. 29]

I. Зимня до професійних компетеностей відносить:

- компетенції пізнавальної діяльності: ставлення та розв'язання пізнавальних задач; нестандартність рішення; проблемні ситуації – їх створення і розв'язання; продуктивне й репродуктивне пізнання; дослідження, інтелектуальна діяльність;

- компетентності діяльності: гра, учіння, праця; засоби діяльності: планування, проектування, моделювання, прогнозування, дослідницька діяльність, орієнтування в різних видах діяльності;

- компетентності інформаційних технологій: отримання, опрацювання, подання інформації, перетворення її (читання, конспектування), масмедійні, мультимедійні технології, комп'ютерна грамотність; володіння електронною інтернет-технологією [4, с. 40].

На думку Н. Волкової, на різних рівнях змісту освіти є актуальними відповідні їм системи компетентностей:

1) надпредметні («транс», «міжпредметні», «ключові», «базові»), що є синтетичними (поєднують певний комплекс знань, умінь та ставлень, що набувається протягом засвоєння змісту філологічної освіти), не пов'язаними з конкретним предметом (їх можна набути під час засвоєння кількох або всіх предметів одночасно, використовуючи всі навчальні можливості), можуть бути визнані як персональні засоби. Це такі задатки людини: продемонструвати творче мислення, застосувати різні види спілкування у різноманітних ситуаціях, зрозуміти сенс належності до певних спільнот,

довести здатність пристосовуватися до різних ситуацій, зрозуміти й відповідно використати технології, розвивати здібності дослідження, набувати власний досвід та ін.;

2) загальнопредметні, які визначаються для кожного предмета і розвиваються впродовж терміну його вивчення, відрізняються високим ступенем узагальненості та комплексності (володіння мовами, вміння інтерпретувати таблиці, схеми тощо). Їх набувають упродовж вивчення того чи іншого предмета або освітньої галузі;

3) спеціальнопредметні, що визначаються для кожного предмета, розвиваються для кожного року навчання, ґрунтуючись на загальнопредметних компетентностях, є стадіями, рівнями їх набуття. Студенти набувають їх під час вивчення певного предмета протягом конкретного навчального року або ступеня навчання [Волкова Н. П. Педагогіка : Навч. посіб. Вид. 2-ге, перероб., доп. / Волкова Наталія Павлівна. – К. : Академвидав, 2007, с. 270-271].

К. Віаніс-Трофименко наголошує на тому, що професійна компетентність вчителя розглядається як сукупність трьох складових компонентів:

- предметно-технологічна компетентність виявляється у сформованості технологічного знання й мислення, спрямованого на проектування моделей освітньої діяльності та їх практичної реалізації, й стійких технологічних умінь. Ця модель окреслює професійну підготовку за декількома параметрами: формування технологічних знань і технологічного мислення (модель організації змісту, система критеріїв оцінки, об'єктивна система вимірювання навчальних досягнень); формування гнучких технологічних умінь (модель організації проектувальної діяльності різних рівнів); розвиток комплексу мотивів, що спрямовують становлення особистості педагога як технологічно-компетентного професіонала;

- психолого-педагогічна компетентність вчителя як сукупність певних якостей особистості з високим рівнем професійної підготовки до педагогічної діяльності та ефективної взаємодії з учнями в освітньому процесі;

- загальнокультурна компетентність [Віаніс-Трофименко К. Б. Професійна компетентність вчителя як необхідна умова сучасного навчального процесу // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. – Херсон, 2005. – Випуск XXXVIII., с. 234-235].

С. Якименко, П. Якименко визначають п'ять взаємопов'язаних компонентів, що складають процес формування професійної компетентності майбутнього фахівця: ціннісно-цільового (сукупність цілей і цінностей педагогічної освіти, що можуть бути значимі для досягнення поставленої мети навчання); програмно-методичного (необхідна інформація щодо можливих стратегій, форм і програм підготовки студентів); інформаційно-знаннєвого (система знань та умінь студента); комунікаційного (форми взаємодії між учасниками педагогічного процесу); технологічний (засоби навчання, що використовуються в освітньому середовищі) [11, с. 30].

В. Руденко також пропонує виділяти професійно-комунікативну компетентність студента-філолога, що складається із чотирьох основних компонентів, ґрунтуючись на класифікації його професійно-комунікативних умінь, а саме:

- лінгвістичний компонент (містить комунікативно-мовні вміння);

- гностичний компонент (об'єднує комунікативно-перцептивні – уміння враховувати у власній діяльності індивідуально-психологічні особливості та комунікативно-організаторські вміння – позитивна мотивація до оволодіння професійно-комунікативною компетенцією, висока потреба умовних та мовленнєвих знаннях);

- конативний (поведінковий) компонент (зумовлює готовність діяти, здійснювати задумане відповідно до мети й завдань);

- емоційно-оцінний компонент (встановлення контакту, емпатії, рефлексії та оцінних умінь, що містять оцінку інших учасників комунікації й самооцінку [8, с. 54-55]).

Перехід до компетентнісного підходу потребує також опрацювання нового теоретичного базису, ідентифікації понятійного фонду європейської педагогічної термінології, узгодження з вітчизняною наукою, врахування необхідності запропонувати практиці ієрархію вимог до освітніх результатів, які б слугували їх об'єктивною оцінкою і були зрозумілими всім учасникам навчального процесу [5, с. 50].

Компетентнісний підхід в освіті пов'язаний з особистісно орієнтованим підходом до навчання, оскільки стосується особистості студента й може бути реалізованим і перевіреном тільки в процесі виконання конкретним студентом певного комплексу дій. Він потребує трансформації змісту освіти, перетворення його з моделі, яка існує об'єктивно, для «всіх», на суб'єктивні надбання одного студента, що їх можна виміряти [5, с. 66].

Діяльнісно-орієнтований підхід теж тісно пов'язаний із компетентнісним, оскільки мовець, володіючи сумою компетенцій, може виявляти їх тільки в мовленнєвій діяльності в тому сенсі, що користувачі мови (як ті, що її вивчають, так і ті, що її продукують у конкретних дискурсах) можуть взаємодіяти лише в соціальному середовищі як члени суспільства. З цього випливає, що діялісна орієнтований підхід до навчання мови як загальна основа мовленнєвої діяльності мовців дає змогу їм виявляти свою компетентність за певних умов у специфічному оточенні та в окремій сфері діяльності. Компетентнісний підхід ураховує когнітивні, емоційні, вольові здібності, без яких неможливе формування компетенцій, необхідних кожному мовцеві [7, с. 3].

Отже, компетентність об'єднує пізнавальні ставлення та практичні навички, цінності, емоції, поведінкові компоненти, знання і вміння, які можна мобілізувати для активної дії; допомагає людині визнавати, ідентифікувати і розв'язувати (незалежно від контексту) проблеми,

характерні для певної діяльності; є індикатором, що сприяє у визначенні готовності студента до життя, його подальшого особистісного розвитку; активній участі в житті суспільства. Набуття молоддю знань, умінь та навичок вдосконалює їх компетентність, сприяє їх інтелектуальному, культурному, особистісному розвитку, формуванню здатності швидко реагувати на запити часу.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусол / Бусол В'ячеслав Тимофійович. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005, с. 560.
2. Віаніс-Трофименко К. Б. Професійна компетентність вчителя як необхідна умова сучасного навчального процесу // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. – Херсон, 2005. – Випуск XXXVIII. – с. 234-235.
3. Волкова Н. П. Педагогіка : Навч. посіб. Вид. 2-ге, перероб., доп. / Волкова Наталія Павлівна. – К. : Академвидав, 2007, с. 271.
4. Зимняя И. Ключевые компетентности / И. Зимняя.- Высшее образование, 2003. – № 5. – С. 40.
5. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи; Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук. с. 66.
6. Овсієнко Л. М. Проблеми реалізації компетентнісного навчання в процесі підготовки майбутніх учителів-словесників // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. – Херсон, 2012. – Випуск LXI. – с. 283-284.
7. Пентиліук М.І. Компетентнісний підхід до формування мовної особистості в євроінтеграційному контексті // Українська мова і література в школі / Марія Пентиліук. – № 2. – 2010. – с. 3.
8. Руденко Вікторія. Професійно-комунікативні вміння як складник професійно-комунікативної компетентності майбутнього вчителя-

- словесника // Українська мова і література в школі / Вікторія Руденко. – № 1. – 2012. – с. 54-55.
9. Фасоля О. Компетентнісна освіта: вироблення вмій вирішувати проблеми // Українська мова і література в школі / Анатолій Фасоля. – № 2. – 2008. – с. 25.
10. Шиянюк Л. В. Українськомовна комунікативна компетентність як наукове поняття // Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. Т. Шевченка. Педагогічні науки. – Луганськ, 2010. – № 22 (209). – С. 158.
11. Якименко С. І., Якименко П. В. Професійна компетентність майбутнього вчителя як загальна умова його педагогічної діяльності. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2001. – с. 30.